

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ПРАВА

УДК 316.422

DOI: 10.31359/2311-4894-2018-23-3-86

КЛІМОВА Г. П.,

доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

КОНЦЕПТ ІННОВАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

У статті аналізується сутність інноваційного суспільства і умови його становлення. Розглядаються особливості інноваційного типу соціального розвитку. Розкривається зміст основних теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності інновації. Виявляються відмінності в розумінні інновацій в контексті різних сфер життєдіяльності суспільства. Розглядається історія розвитку теорії інновацій.

Ключові слова: інновація, інноваційний розвиток, інноваційне суспільство, інноваційна політика, національна інноваційна система, інноваційна особистість.

Постановка проблеми. Аналіз становлення інноваційного суспільства є однією з найскладніших сучасних наукових проблем і ключовою для визначення шляхів подальшого розвитку українського соціуму. Особливу актуальність ця проблема набуває у зв'язку з тим, що сучасне українське суспільство виявляється все більш залежним від неперервного та неминучого інноваційного прогресу як домінуючого способу соціального розвитку. Це обумовлено тим, що в сучасному світі боротьба йде, перш за все, не за володіння матеріальними ресурсами, а за здатність до нововведень. Саме ця здатність стала своєрідним індикатором ефективності сучасної організації соціальних систем різного рівня, яка дозволяє виживати і розвиватися в умовах зростаючих темпів соціальних змін, посилення міжнародної та внутрішньої конкуренції. Джерелом конкурентної переваги виступає здатність конкретного суспільства з високою частотою генерувати раціональні ідеї та забезпечувати максимальний темп їх впровадження.

У зв'язку з цим теоретико-методологічний аналіз інноваційного суспільства є надзвичайно важливою сферою наукових соціально-філософських досліджень.

Ціль даної роботи – теоретико-методологічний аналіз інноваційного суспільства. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити взаємопов'язані **завдання:** проаналізувати різні інтерпретації поняття «інновація», уявити історію розвитку теорії інновацій, дати визначення інноваційного суспільства і

розглянути соціокультурну обумовленість даного феномена.

Об'єктом дослідження є інноваційне суспільство як новий історичний етап цивілізаційного розвитку. **Предметом** даного дослідження виступає соціально-філософський аналіз сутності інноваційного суспільства і умов його становлення.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній науковій літературі проблеми інноваційного суспільства є одними з найбільш важливих і активно обговорюваних (С. Глазьев, Є. Бистрицький, І. Коваль, С. Крилова, М. Михальченко, Л. Мусіна, О. В. Петришин, О. Попович, С. Пролєєв, Є. Рогоза, О. Старовойт та ін.). У той же час вони залишаються одними з найбільш дискусійних, оскільки наукові підходи до їх розгляду, що робляться різними дослідниками, значно відрізняються один від одного. Тим самим актуалізується наукова концептуалізація даної проблематики, пов'язаної з пошуком джерел та перспектив розвитку інновацій та соціально-філософським аналізом сутності інноваційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. В циклічній динаміці суспільства можна виділити наддовгострокові багатовікові цивілізаційні періоди, які відображають ритм зміни світових цивілізацій і знаменують собою докорінні соціальні перетворення [1, с. 12–13; 2, с. 40–43].

Перший період почався 8–9 тис. років тому. Його започаткувала неолітична революція, що породила доіндустріальну цивілізацію, яка існувала до

XVIII ст. Другий період – індустріальна цивілізація – почався з промислової революції і завершився в першій половині XX ст. Третій період пов'язаний з появою в другій половині минулого століття постіндустріальної цивілізації з явним переходом від економіки, характерною рисою якої була бурхлива НТР, до нового типу розвитку – інноваційного, що заклав основи інноваційного суспільства.

Розвиток постіндустріальної цивілізації, особливо на сучасному її етапі, відбувається під егідою знання, інтелекту, творчості й здійснюється шляхом впровадження великої кількості інновацій, що охоплюють різні рівні соціальної ієрархії. Це потребує звернення до аналізу теорії інновацій як методологічної підстави розгляду специфіки інноваційного суспільства, яке являє собою новий історичний етап у розвитку світової цивілізації.

Поняття «інновація» (лат. Innovation – «зміна», «оновлення», «введення новизни») має давню історію. У французькій розмовній мові це слово було поширене ще з кінця XIII ст. і використовувалося для позначення здатності людини створювати щось нове. В науковій літературі цей термін став використовуватися в XIX ст. і спочатку означав процес введення елементів однієї культури в іншу.

На початку XX ст. у працях Г. Тарда, Й. Шумпетера, М. Кондратьєва був виявлений зв'язок між феноменом інновації та економічною динамікою суспільства, дане поняття зазнає серйозну смислову трансформацію, в результаті якої втрачає своє первинне культурологічне значення і наповнюється в першу чергу техніко-технологічним і економічним змістом. Так, у роботі Г. Тарда «Соціальна логіка» зазначається, що індикатором суспільного прогресу виступають винаходи і нововведення, які розрізняються тим, що винахід – це щось принципово нове (продукт, артефакт), а нововведення – це процес освоєння винаходу. У працях австрійського економіста Й. Шумпетера інновація постає як будь-яка можлива зміна, викликана виготовленням нового блага, впровадженням нового методу виробництва, освоєнням нового ринку збуту; отриманням нового джерела сировини, проведенням відповідної реорганізації. На думку Й. Шумпетера, інновація мотивована підприємницьким духом особливого типу підприємця – «новатора».

З ім'ям М. Кондратьєва пов'язана теорія циклічного розвитку, в якій особливе місце займає динаміка нововведень як цілеспрямованого і інтенсивного використання відкриттів і винаходів, що міняють одночасно економічне і соціальне життя. Можна стверджувати, що починаючи саме з робіт М. Кондратьєва і завдяки другій хвилі науково-технічної революції була затребувана лише та частина інноватики, яка найбільш тісно пов'язана з техніко-техно-

логічними змінами і лише потім стала швидко прогресувати соціально інноватика [3, с. 10].

Проблемі взаємозв'язку інновацій з економічним зростанням була присвячена нобелівська лекція (1971 р.) С. Кузнеця, в якій він ввів у науковий обіг поняття «епохальні» інновації для позначення переворотів, які відбуваються раз на кілька століть і радикально змінюють обличчя суспільства [3, с. 12].

У сучасній економічній інноватиці виділяється два основні підходи до аналізу поняття «інновація» [4, с. 32–38]:

1. Інновація розглядається як процес впровадження нововведень, доведення наукової ідеї або технічного винаходу до стадії практичного використання, що приносить прибуток.

2. Інновація розглядається як результат творчого процесу, реалізації нових ідей і знань з метою їх практичного використання для задоволення певних потреб споживачів.

Разом з тим, у даний час проблема інтерпретації інновації не вичерпується тільки економічним контекстом. Цей феномен зруйнував традиційні межі економічної теорії і набув загальносоціального характеру. З кінця XX ст. дослідниками були зроблені численні і дуже плідні спроби подолання техніко-економічної парадигми, що склалася, у вивченні цього явища, розширення предметної області інноватики.

У зв'язку з цим в сучасній науковій літературі існує два підходи до визначення інновації: вузький (соціально-економічний) і широкий (соціально-філософський). Прибічники вузького підходу розділяють традиційну точку зору на сутність інновації і особливо акцентують свою увагу на її ринковій значущості, прибутковості, комерційному ефекті. Прибічники ж широкого підходу не обмежують теоретичний аналіз інновації тільки техніко-економічним аспектом. Вони зв'язують цей феномен безпосередньо з розвитком інших сфер суспільного життя.

Відповідно до соціально-філософського підходу інновація охоплює увесь соціальний простір. Її природа універсальна. Вона проявляється в кожній функціональній підсистемі суспільства: економічній, політичній, соціальній і духовно-культурній. Інновація як соціально-філософська категорія відбиває динаміку сучасного життя в усьому різноманітті її взаємозв'язків, пронизує усі сфери життя суспільства, допомагає розкрити логіку його розвитку, сприяє виділенню і синтезу світоглядних і методологічних моментів, є невід'ємною частиною осмислення людиною свого досвіду життя і, отже, набуває онтологічного значення.

Усі види інновацій, існуючі в суспільстві (техніко-технологічні, економічні, політичні, правові, власне соціальні, педагогічні, наукові, культурні та ін.) є

соціальними інноваціями, оскільки вони є суспільними феноменами і відносяться до тієї або іншої сфери суспільного життя.

Починаючи з 90-х років ХХ ст. однієї з найважливіших характеристик соціуму стає його загальна інновізація. Звідси і виникнення в теоретичному дискурсі нового терміну – «інноваційне суспільство». Вже в 1991 р. англійські дослідники А. Амін і К. Роббінс констатували, що сучасна індустріальна система, що ґрунтується на інноваціях, є новим вираженням локальної і глобальної динаміки [5, с. 30].

Вперше визначення інноваційного суспільства було надане в декларації Санкт-Петербурзького саміту G8. В ній вказується, що інноваційне суспільство – це суспільство, яке на постійній основі шукає, розробляє, впроваджує інновації і за рахунок цього увесь час рухається вперед.

Інноваційне суспільство як новий етап цивілізаційного розвитку не просто відкрите для інновацій. Воно саме безперервно генерує інновації різних видів і рівнів. Його функціонування повністю залежить від швидкості впровадження нового знання в усі сфери суспільного життя. Таке суспільство є найбільш динамічним і стійким, але при дотриманні однієї умови: воно повинне правильно оцінювати наслідки впровадження кожної інновації і виключати ті, які становлять загрозу для життя людини.

Інноваційне суспільство, на думку В.П. Романова, характеризується зростаючою динамічністю складних соціальних трансформацій, обумовлених інтенсивністю розвитку і широким поширенням прогресу. Воно займається безперервним практичним втіленням нових ідей, винаходів у вигляді інноваційних продуктів праці або технологій їх створення, методів організації і управління виробництвом для поліпшення усіх якісних і кількісних економічних та інших соціальних показників як на мікро-, так і на макрорівні [6].

Слід зауважити, що інноваційний розвиток – це спосіб функціонування соціальних систем, при якому тенденції впровадження нових ідей, технологій, норм і цінностей в усіх сферах суспільства переважають над протилежними тенденціями збереження існуючого стану. Складність проблеми інноваційного розвитку суспільства пов'язана в першу чергу з тим, що в цьому випадку діють закони функціонування систем: для свого існування система потребує балансу між двома протилежними тенденціями – збереження свого стану і розвитку. Переважання однієї з цих тенденцій веде або до руйнування системи і хаосу в соціальному і екзистенціальному сенсі, або до застою, ведучому рано чи пізно до того ж руйнування відкритої системи, що втрачає здатність адекватно реагувати на виклики і імпульси, неминуче проникаючі в систему ззовні, – з боку інших со-

ціальних систем або приводи. Як відмічає Н. В. Плотніков, творча ідея як передумова інновації є однією з її численних складових. Інновації ж – це ще і спосіб організації і отримання результату творчої діяльності в створенні і закріпленні нового. Але творче начало, що породжує інноваційні ідеї, не завжди здатне пробитися через традиційні стереотипи. Виникає одна з основних проблем в становленні інноваційного суспільства – проблема співвідношення інновації і традиції в соціальному розвитку [7, с. 52].

У контексті соціальної філософії традиція визначається як «спосіб буття і відтворення елементів соціальної і культурної спадщини, що фіксує стійкість та спадкоємність досвіду поколінь, часів та епох» [8, с. 87]. Традиція, з одного боку, акумулює в собі систему норм і цінностей, що складають основу соціуму, культури або інтелектуального правління. З іншого боку, вона виступає формою взаємодії сучасного і минулого, механізмом збереження і передавання образів, прийомів і навичок діяльності, що мають конкретно історичну реалізацію [9, с. 106]. Без традиції інновація неможлива. «Традиція – історичний шаблон в темі, запитаннях, у відповідях, у способі думки, у задачах і способах їх вирішення і т.п. Будь-яка сталість, що слугує опорою для можливих інновацій, може розглядатися як традиція», – зазначає В. П. Візгін [10, с. 187]. Отже, інновація у сукупності з традицією утворює нерозривну єдність, в якій традиція постає як своєрідна «точка відліку» інноваційності. Варто наголосити на тому, що сама інновація («стала» її форма) згодом стає традицією. Відбувається своєрідний діалектичний розвиток: традиція замінюється інновацією, яка сама згодом стає традицією [11, с. 55].

В інноваційному суспільстві яскраво виражена орієнтація на інновації, на поступальний, нециклічний соціальний розвиток. У ньому інновації переважають над традицією. Це суспільство, у якому джерелом переваг і конкурентоспроможності є ресурси, засновані на нових знаннях, наукових ідеях та інформації. Його відмінними ознаками є високоорганізована та добре фінансована наука та освіта; розвинена інфраструктура розповсюдження знання; орієнтація на творчий потенціал особистості, групи людей та організації. Це забезпечує його динамічний та стійкий розвиток, спрямованість до інновацій, новизни.

Разом із тим інноваційна активність суспільства, інтенсивність розробки та впровадження прогресивних нововведень у практику його функціонування залежить від інноваційної політики держави, стану економіки та наявності в ньому систематизованої інноваційної інфраструктури, яка виступає як сукупність інституцій, що здійснюють матеріально-технічне, фінансове, організаційно – методичне, інформа-

ційне, консультаційне та інше забезпечення інноваційної діяльності.

Становлення інноваційного суспільства засноване на законодавчо забезпеченій державній інноваційній політиці, яка охоплює не лише сферу створення інновацій, але і сферу їх можливої комерціалізації, їх практичного застосування. У зв'язку з цим вона виконує інтегративну функцію, спрямовану на об'єднання в єдиний комплекс фундаментальної та прикладної науки, інфраструктури, комерціалізації технологій та безпосередньо виробництва інноваційної продукції.

Невід'ємною умовою становлення інноваційного суспільства є створення ефективної національної інноваційної системи, що передбачає не лише формування продуманої системи стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання у середині країни, алей інтеграцію НІС у світову інноваційну систему, а також вбудовування національних підсистем НІС у глобальні технологічні ланцюжки. Це дозволяє здобути бажаного ефекту та прискорити процес технологічної диверсифікації економіки та темпів економічного росту, забезпечити реалізацію науково-технічного, інтелектуального та промислового потенціалу, а також сформулювати економічний механізм розвитку інноваційного підприємства.

Перехід суспільства до інноваційного сценарію свого розвитку об'єктивно пов'язаний також із необхідністю інноваційного реформування вищої школи, що передбачає створення дослідницьких університетів, формування інноваційного клімату у ВНЗ, комплексну реалізацію інноваційних освітніх програм та інноваційних методів навчання, створення інноваційної інформаційно-освітньої сфери. Це дозволяє за-

безпечити підвищення якості вищої освіти, формування кадрового потенціалу для високотехнологічних галузей економіки, проведення широкого спектру фундаментальних та прикладних досліджень і трансферу їх результатів в різні сфери суспільного життя, формування інноваційної особистості як найважливішого суб'єкту становлення інноваційного суспільства.

Оскільки наслідки інноваційних змін не завжди вдається прогнозувати однозначно, соціальна система з великою обережністю сприймає інновації, особливо ті, які ставлять під сумнів самі її основи. Це викликано прагненням системи до самозбереження. Цей феномен дістав назву «соціальний опір», який є селективним механізмом, що підтримує, з одного боку, стан стійкості системи і збереження соціальної стабільності, з іншого боку, позитивні зміни, що вимагають великої гнучкості, здібності розпізнавати відхилення від соціальних норм діяльності: дисфункціональні, шкодячі суспільству, і необхідні для його розвитку, які слід заохочувати.

Висновки. Інноваційне суспільство – це суспільство, в якому джерелом переваг і конкурентоспроможності є ресурси, засновані на нових знаннях, наукових ідеях та інформації. Воно знаменує собою перехід від суспільства, заснованого на індустріальних технологіях, до суспільства, основним змістом якого є інновації. Саме з інноваціями людство зв'язує свою подальшу долю, вбачаючи в них основне джерело задоволення соціальних потреб і найважливіший засіб рішення практичних і духовних завдань. Інновації набувають статус головного індикатора соціального прогресу. В силу цього вони є основним пріоритетом розвитку держави і визначають становлення суспільства нового типу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клімова Г. П. Освіта як феномен цивілізації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. Харків. Б.в., 1997. 39 с.
2. Климова Г. П. Образование в контексте цивилизационного развития: монография. Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. 248 с.
3. Клімова Г. П. Інноваційне суспільство – новий історичний етап цивілізаційного розвитку. *Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні*: монографія / за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків: Право, 2015. С. 8–40.
4. Кузнецова Ю. А. Особенности типологии инноваций зарубежных и отечественных ученых. *Инновационная деятельность*. 2014. № 3. С. 31–40.
5. Amin A. and Robins K. These are not Marshallian times // *Innovation Networks: Spatial Perspectives*. London, 1991. С. 28–43.
6. Романов В. П. Социально-инновационный вызов государственному управлению. URL: <http://spkurdyumov.papod.ru/Romanov555>.
7. Плотников Н. В. Социальная инновация: специфика социологического анализа категории. *Вестник РУДН. Серия: Социология*. 2009. № 4. С. 51–55.
8. Толстых В. И. Традиции. *Новая философская энциклопедия*: в 4 т. / Ин-т философии Рос. акад. наук: науч. ред. совет: В. С. Степин (пред.) и др. Москва: Мысль, 2010. Т. 4. 736 с.

9. Добродородный Г. Д. Статус методологических инноваций в современном научном познании. *Проблемы управления*. 2009. № 4(33). С. 105–108.
10. Визгин В. П. Традиции и инновации: взгляд историка науки. *Традиции и революции в истории науки*: сб. науч. ст. / АН СССР, Ин-т философии; под ред. П. П. Гайдено. Москва: Наука, 1991. С.187–204.
11. Кавалеров В. А. Концепт інновацій: цілераціональний і креативний аспекти. *Перспективи*. 2011. № 3. С. 54–57.

REFERENCES

1. Klimova, H.P. (1997). Osvita yak fenomen tsyvilizatsii. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].
2. Klimova, G.P. (2007). Obrazovaniye v kontekste tsyvilizatsionnogo razvitiya. Kharkiv: Vid. SPD FO Vapnyarchuk N.M. [in Russian].
3. Klimova, H.P. (2015). Innovatsiine suspilstvo – novyi istorychnyi etap tsyvilizatsiinoho rozvytku. Kontseptualni zasady stanovlennia innovatsiinoho suspilstva v Ukraini. (Atamanova Yu.Ye., Klimova H.P. Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Kuznetsova, Yu.A. (2014). Osobennosti tipologii innovatsiy zarubezhnykh i otechestvennykh uchenykh. *Innovatsionnaya deyatel'nost – Innovative activity*, 3. 31–40 [in Russian].
5. Amin, A. and Robins, K. (1991). These are not Marshallian times // *Innovation Networks: Spatial Perspectives*. London [in English].
6. Romanov, V.P. Sotsialno-innovatsionnyy vyzov gosudarstvennomu upravleniyu .URL: <http://spkurdyumov.narod.ru/Romanov555> [in Russian].
7. Plotnikov, N.V. (2009). Sotsialnaya innovatsiya: spetsifika sotsiologicheskogo analiza kategorii. *Vestnik RUDN. Seriya: Sotsiologiya – Herald of RUDN. Series: Sociology*, 4, 51–55 [in Russian].
8. Tolstykh, V.I. (2010). Traditsii. Novaya filosofskaya entsiklopediya (Vols. 1–4, Vol. 4). In-t filosofii Ros. akad. nauk: nauch. red. sovet: V.S. Stepin (pred.) i dr. Moskva: Mysl. [in Russian].
9. Dobrodorodnyy, G.D. (2009). Status metodologicheskikh innovatsiy v sovremennom nauchnom poznanii. *Problemy upravleniya – Management problems*, 4(33).105–108 [in Russian].
10. Vizgin, V.P. (1991). Traditsii i innovatsii: vzglyad istorika nauki. Traditsii i revolyutsii v istorii nauki. AN SSSR. In-t filosofii; pod red. P.P. Gaydenko. Moscow: Nauka [in Russian].
11. Kavalеров, V.A. (2011). Kontsepts tinnovatsii: tsileratsionalnyi i kreatyvnyi aspekty. *Perspektyvy – Perspectives*, 3, 54–57 [in Ukrainian].

КЛИМОВА Г. П.

доктор философских наук, профессор, ведущий научный сотрудник НИИ правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины

КОНЦЕПТ ИННОВАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ ДИСКУРС

В статье анализируются сущность инновационного общества и условия его становления. Рассматриваются особенности инновационного типа социального развития. Раскрывается содержание основных теоретико-методологических подходов к пониманию сущности инновации. Выявляются различия в понимании инноваций в контексте различных сфер жизнедеятельности общества. Рассматривается история развития теории инноваций.

Ключевые слова: инновация, инновационное развитие, инновационное общество, инновационная политика, национальная инновационная система, инновационная личность.

KLIMOVA G. P.

2nd PhD, professor, leading researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine

THE CONCEPT OF AN INNOVATIVE SOCIETY: SOCIO-PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Problem setting. The essence of the innovative society and the conditions for its formation are falsified in the article. Features of innovative type of social development are considered.

The content of the basic theoretical and methodological approaches to understanding the essence of innovation is disclosed. Differences in understanding of innovations in a context of various spheres of ability to live of a society are revealed. The history of development of the theory of innovations is considered.

Analysis of recent researches and publications. In modern scientific literature problems innovations, innovative development, innovative society is one of the most important and actively discussed (A.Hetman, S.Glazyev, S.Ivanov, I.Koval, V.Komarov, L.Musina, O.Orlyk, A. Petrishin, S. Prylypko, N. Rogoza, V. Tatsy, L.Shevchenko et al.). At the same time, they remain one of the most controversial as scientific approaches to their review, undertaken by different researchers differ significantly from each other. Tim most updated scientific conceptualization of issues related to the search for sources and perspectives of innovation and social and philosophical analysis of the essence of innovation society.

Article's main body. The article reveals the contents of the main theoretical methodological approaches to understanding the essence of innovation. Reveals differences in the understanding of innovation in voluntarily, the different spheres of society. The history of the development of the theory of innovation. Analyzes the essence of an innovative society and its formation conditions. The features of the innovative type of social development.

Conclusions and prospects for the development. Innovative society as a new historical stage in the development of world civilization marks the transition from a society based on industrial technologies to society, the basic content of which is innovation, new scientific knowledge and highly efficient national innovation system. It connects humanity with innovations their future, seeing them as the main source of social needs and the most important means of solving practical and spiritual problems. Innovation acquire status main indicator of social progress. Because of this, they are the main priority of the state and society determine the formation of a new type.

Keywords: innovation, innovative development, innovative society, innovation policy, national innovation system, innovative personality.